

УДК 159.923.2-053.8

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-4-4>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ СМISЛОУТВОРЕННЯ В ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Кошель Наталія Анатоліївна,

здобувач наукового ступеня кандидата психологічних наук

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

nataliakoshel@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3782-011X>

Метою дослідження є вивчення процесів і психологічних особливостей смислоутворення людей у період дорослості, що зумовлюється сучасною невизначеністю соціальної, економічної й політичної ситуації та змушує людину постійно визначатися у своїй позиції і погляді на світ.

Вирішення цього важливого питання пов'язане насамперед з активністю свідомості особистості, яка спрямована на виявлення смислів подій, що відбуваються, постійний пошук нових смислів, на основі яких можна було би визначити своє місце й життєву роль у змінюваній реальності.

Методи. Дорослість є найтривалішим періодом життя людини (від закінчення юності до початку старості), тому вивчати цей вік краще шляхом поділу його на окремі етапи. Для нашого дослідження обрано періодизацію О.О. Бодальова. Вплив фактору віку на значимість для людини життєвих цінностей і життєвих сфер розглянуто за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина), яка є результатом використання й подальшого вдосконалення методики І.Г. Сеніна. Це дало змогу дослідити особливості смислоутворення в дорослому віці.

Результати. Відмінності у значущості життєвих сфер між віковими групами є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи. Таким чином, значимість життєвих сфер багато в чому визначає вік. Мінімальний рівень значущості життєвих сфер припадає на період ранньої дорослості, а найбільш значущі вони в період середньої дорослості. Після досягнення максимального значення в цьому віці рівень важливості життєвих сфер із роками знижується.

Висновки. З'ясовано, що смислоутворення особистості, її чітке усвідомлення та надійність визначаються життєздатністю, професійним, сімейним і віковим самовизначенням у житті, яке залежить від особистості, її життєвої позиції, соціально-психологічної та соціальної зрілості й активності. На підставі проведеного емпіричного дослідження зроблено висновок про те, що вік багато в чому визначає значимість життєвих цінностей і життєвих сфер для людини. У результаті дослідження з'ясовано, що під час переходу з однієї вікової групи дорослості в іншу смислоутворення змінюється, зокрема: у ранньому періоді дорослості на першому місці перебувають перспективи навчання, професійного самовизначення; у середньому періоді дорослості – перспективи кар'єри, сімейного життя; у пізньому періоді дорослості – перспективи соціального статусу.

Ключові слова: *розвиток особистості, період дорослості, перехідний етап, життєздатність, осмисленість життя, життєві цінності.*

RESEARCH OF PROCESSES AND FEATURES OF MEANING FOR MEANING IN ADULT

Koshel Nataliia Anatoliyivna,

Postgraduate Student

University of Education Management

nataliakoshel@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3782-011X>

The purpose of the study is to study processes and psychological features of formation of human meaning in adulthood, due to the current uncertainty of social, economic and political situation and forces a person to constantly determine his position and view of the world. Addressing this important issue is primarily about activity consciousness of the individual, which aims to identify the meanings of events that occurring, constant search for new meanings, on the basis of which it would be possible to determine their place and vital role in changing reality.

Methods. Adulthood is the longest period of human life (from adolescence to old age), so it is better to study this age by dividing it into separate stages. For our study, we chose the periodization of O.O. Bodalyov. The influence of the age factor on the significance of human values and spheres of life for a person is considered according to the method "Morphological test of life values" (by V.F. Sopic, L.V. Karpushina), which is the result of using and further improving the method of I.G. Senin. This made it possible to explore the peculiarities of meaning-making in adulthood.

Results. Differences in the significance of life spheres between age groups are more pronounced than random differences within the group. Thus, the importance of the spheres of life largely determines age. The minimum level of significance of the spheres of life is in the period of early adulthood, and they are most significant in the period of middle adulthood. Reaching the maximum value at this age, the level of importance of the spheres of life decreases over the years.

Conclusions. It was found that the meaning of personality, its clear awareness, its reliability, are determined by viability, professional, family and age self-determination in life, which depends on the individual, his life position, his socio-psychological and social maturity and activity. Based on the empirical study, it is concluded that age largely determines the importance of life values and areas of life for man.

As a result of the research it was found that during the transition from one age group of adulthood to another the meaning formation changes, in particular: in the early period of adulthood in the first place are the prospects of learning, professional self-determination; in the middle period of adulthood – career prospects, family life; in late adulthood – the prospects of social status.

Key words: *personality development, adulthood, transition stage, viability, meaningfulness of life, life values.*

Вступ

Сучасна невизначеність соціальної, економічної й політичної ситуації змушує людину постійно визначатися у своїй позиції та поглядах на світ. Вирішення цього важливого питання пов'язане насамперед з активністю свідомості особистості, яка спрямована на виявлення смислів подій, що відбуваються, і власного життя. Ведеться постійний пошук нових смислів, на основі яких можна було би визначити своє місце й життєву роль у змінюваній реальності. Наявні наукові розробки приділяють не досить уваги дослідженню усвідомлених мотивів і смислоутворення в діяльності дорослих. Практичне значення цієї проблеми визначається необхідністю зростання життєвого досвіду, покращення якості життя загалом.

Отже, дослідження процесів та особливостей смислоутворення в дорослому віці є актуальним науковим і практичним завданням. Очевидність теоретичної та практичної значущості смислоутворення контрастує з реальним станом справ у психології та виявляє себе, зокрема, у недостатній кількості досліджень у цій галузі.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

На цей час немає єдиного визначення поняття «смислоутворення» у психології та в гуманітарних науках загалом. Крім того, у більшості дисциплін значення терміна «смислоутворення» здебільшого окреслюється в контексті свідомості, семантики, лінгвістики, зокрема психолінгвістики, логіки, культурології. Важливо зауважити, що під час вивчення психологічних процесів протистояння людини стресу, способів подолання екстремальних ситуацій, здібностей до особистісного розвитку у скрутних життєвих обставинах використовуються різні поняття. Усі вони споріднені з категорією «смислоутворення» та відображають насамперед наявність існуючих внутрішніх можливостей людини, якими вона може скористатися в різних життєвих ситуаціях.

У кожному віковому періоді в людини є деякі внутрішні ресурси, які дають змогу

оптимально справлятися із життєвими труднощами, проте ці ресурси можуть залишитися незатребуваними, якщо своєчасно не сфокусувати увагу на їх виявленні та розвитку (Warr, Hoare, 2002: 289).

Сучасне суспільство ставить перед дорослими завдання постійно вдосконалювати свої знання та професійні навички. Новий статус складається з різноманітності прав та обов'язків людини в різних сферах життя й діяльності в суспільстві, на роботі, у власній родині; відбувається консолідація соціальних і професійних ролей. Цій віковій групі притаманні турбота про хороші умови життя, правову освіту людей і завдання, пов'язані із цим, про влаштування на цікаву роботу, підвищення кваліфікації, освіту (Гамезо та ін., 1999: 272).

Як відомо, розвиток особистості в певному віці здійснюється через накопичення та розширення мотиваційних прагнень і ставлення до світу, які колись були розвинені. Отже, навіть якщо людина отримала задоволення від процесу самореалізації в попередній фазі життя, вона раптом помічає, що колишні мотиви, уявлення про себе, свої здібності й перспективи вже не збігаються, адже змінені можливості, змінилася зовнішня ситуація соціального розвитку, інший зв'язок між минулим і теперішнім. Фактично людина, як і раніше, стикається з тим самим завданням пошуку самовизначення в нових обставинах життя з урахуванням реальних можливостей.

Поняття смислоутворення, введене Сьюзен Кобейса та Сальваторе Мадді, перебуває на межі теоретичних поглядів екзистенціальної психології та прикладної сфери психології стресу (Мадді, 2005: 17).

Під час аналізу смислоутворення як психологічного феномену необхідно звернути увагу на різні його аспекти та прояви, психологічні складники. У роботах вітчизняних і зарубіжних авторів феномен смислоутворення, крім базових характеристик особистості, включає когнітивний (осмислення й оцінку ситуації), поведінковий (навички подолання), мотиваційний (мотив діяльності) та емоційний

(емоційне реагування у складній ситуації) критерії (Tanner, Arnett, 2009: 42).

Смислоутворення є складним структурованим психологічним утворенням, яке визначається як система переконань, що сприяють розвитку готовності управляти ситуацією підвищеної складності. Зміст смислоутворення характеризується екстраверсією, пластичністю, активністю, щирістю, інтернальною локалізацією контролю (Иванова, 2012).

Як зазначає О.М. Фомина, смислоутворення має як змістовий (пошук сенсу в конкретній ситуації, вироблення цінностей, інтеграцію позицій, усвідомлення інтересів, прояснення відносин), так і практичний (спосіб дії, уміння, навички, розвиток ресурсів) аспекти (Фомина, 2012: 152).

Смислоутворення являє собою систему переконань про себе, про світ, про відносини зі світом. Це диспозиція, що включає в себе три порівняно автономні компоненти: залученість, контроль, прийняття ризику. Виразність цих компонентів і смислоутворення загалом перешкоджає виникненню внутрішньої напруги у стресових ситуаціях завдяки стійкому подоланню стресів і сприйняття їх як менш значущих (Колмакова, 2009).

Смислоутворення – це той фактор, внутрішній ресурс, який підвладний самій людині; це те, що вона може змінити й переосмислити, те, що сприяє підтримці фізичного, психічного та соціального здоров'я; установка, яка надає життю цінності та сенс у будь-яких обставинах.

Смислоутворення включає в себе життєздатність людини та її соціальну стійкість. Життєздатність особистості визначається як важлива якість особистості, що включає в себе прагнення людини вижити, не деградувати, у дедалі гірших умовах соціального й культурного середовища, відтворити та виховати життєстійке потомство в біологічному й соціальному плані; стати індивідуальністю, сформувати сенсожиттєві установки, самоствердитися, знайти себе, реалізувати свої задатки та творчі можливості. При цьому людина перетворює середовище проживання, робить його більш сприятливим для життя, не руйнуючи та не знищуючи його (Наливайко, 2006: 175). Щоб бути життєздатним, необхідно мати мету (або цілі) у житті, сприймати сам процес життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом; відчувати те, наскільки продуктивним та осмисленим є життя; мати уявлення про себе як сильну особистість; бути переконаним у тому, що людині дано контролювати своє буття, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя (Warr, 2001: 36).

2. Методологія та методи

Дорослість – це найтриваліший період життя людини, що триває від закінчення юності до початку старості. Вивчати цей вік

краще шляхом його поділу на окремі періоди (а під час вивчення смислоутворення це необхідна умова). Для нашого дослідження ми вибрали періодизацію О.О. Бодальова, щоправда, період ранньої дорослості ми розглядали не з 18, а з 25 років. Таким чином, ми будемо вивчати життєві перспективи в ранній дорослості (25–30 років), у середній дорослості (30–45 років), у пізній дорослості (45–50 років для жінок і 45–55 років для чоловіків) та в передпенсійному віці (50–55 років для жінок і 55–60 років для чоловіків). Це дасть нам змогу простежити динаміку смислоутворення всередині дорослого віку.

У процесі дослідження ми висунули гіпотезу, що під час переходу з однієї вікової групи дорослості в іншу життєві перспективи змінюються, зокрема: у ранньому періоді дорослості на першому місці перебувають перспективи навчання, професійного самовизначення; у середньому періоді дорослості – перспективи кар'єри, сімейного життя; у пізній дорослості – перспективи соціального статусу; у передпенсійному віці – перспективи духовного добробуту. Нашими досліджуваними є дорослі люди. Вибірку досліджуваних ми складаємо за основним критерієм – віковим. До неї входять особи від 25 до 60 років. Їх ми ділимо на чотири групи згідно з розподілом на вікові періоди дорослості: 1 група складається з людей від 25 до 30 років; 2 група – це люди від 30 до 45 років; 3 групу становлять випробовувані жінки від 45 до 50 років та чоловіки від 45 до 55 років; 4 групу – випробовувані жінки від 50 до 55 років та чоловіки від 55 до 60 років. Склад експериментальної вибірки відображає генеральну сукупність, тому можна стверджувати, що вона є репрезентативною. Всього в дослідженні брали участь 80 осіб (по 20 осіб у кожній групі) – 48 жінок і 32 чоловіки. Усі респонденти характеризуються різним соціальним становищем, рівнем освіти, станом здоров'я тощо, тому ця вибірка адекватна, а її обсяг цілком дасть змогу нам виявити відмінності на досить значимому рівні.

3. Результати та дискусії

Розглянемо вплив фактору віку на значимість для людини життєвих цінностей і життєвих сфер за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей», що дасть нам змогу дослідити особливості смислоутворення в дорослому віці. Методика виникла як результат використання й подальшого вдосконалення методики І.Г. Сеніна. Авторами є В.Ф. Сопов та Л.В. Карпушина.

Сформулюємо статистичні гіпотези:

H0 – відмінності у значущості життєвих цінностей між віковими групами не є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

H1 – відмінності у значущості життєвих цінностей між віковими групами є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

Уявімо отримані дані у вигляді стовпців індивідуальних значень. Кожен зі стовпців відповідає тій чи іншій із досліджуваних умов (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати дослідження за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина)

№	25–30 років	30–45 років	45–55 років	55–60 років
Σ	1080	1060	1020	900
хср	54	53	51	45

Для спрощення розрахунків перетворимо емпіричні дані, розділимо їх на постійне число 10:

Σ	108	106	102	90
хср	5,4	5,3	5,1	4,5
Σxi	406			

$T_c = 108; 106; 102; 90$ (суми індивідуальних значень за кожною з умов);

$\Sigma (T_c^2) = 108^2 + 106^2 + 102^2 + 90^2 = 41404$ (сума квадратів сумарних значень за кожною з умов);

$z = 4$ (кількість умов);

$n = 20$ (кількість досліджуваних у кожній з умов);

$N = 80$ (загальна кількість індивідуальних значень);

$(\Sigma xi)^2 = 406^2 = 164836$ (квадрат загальної суми індивідуальних значень);

$(\Sigma xi)^2 / N = 406^2 / 80 = 2060,45$ (константа, яку треба відняти від кожної суми квадратів).

Порівняємо емпіричне значення F із критичним:

$F_{emp} (36, 11) > F_{cr} (4, 04 \leq 0, 01) \rightarrow H_0$ відкидається, H1 приймається.

Отже, відмінності у значущості життєвих цінностей між віковими групами є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи. Це свідчить про те, що вік багато в чому визначає значимість життєвих цінностей для людини. Рівень значущості цінності для людини в той чи інший період дорослого життя можна простежити на графіку (див. рис. 1).

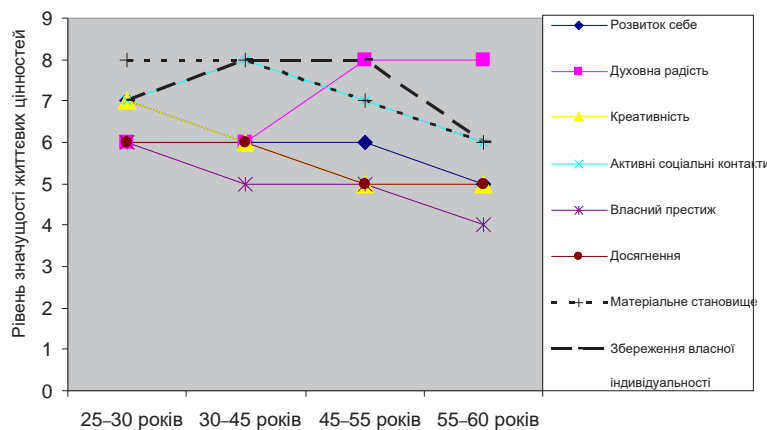
На графіку добре помітна тенденція до зміни значущості життєвих цінностей протягом усього періоду дорослості. Якщо узагальнювати за графіком, то ці зміни не кардинальні, проте цікавим видається те, що з віком значущість знижується. Можливо, це пояснюється великим потенціалом і більшою спрямованістю людини у 25 років, ніж у 60 років.

Тепер докладніше розглянемо дані щодо цінностей, які мають життєву важливість для людини. Результати наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл даних за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина)

Життєві цінності	25–30 років	30–45 років	45–55 років	55–60 років
Розвиток себе	7	6	6	5
Духовна радість	6	6	8	8
Креативність	7	6	5	5
Активні соціальні контакти	7	8	7	6
Власний престиж	6	5	5	4
Досягнення	6	6	5	5
Матеріальне становище	8	8	7	6
Збереження власної індивідуальності	7	8	8	6

Рис. 1. Рівень значущості життєвих цінностей людини в різні періоди життя

Для наочності представимо результати графічно (див. рис. 2).

Графік дає нам змогу простежити динаміку життєвих цінностей протягом усього періоду дорослості.

У період ранньої дорослості для людини велику значимість має матеріальне становище. Цей вид цінності зберігає свою позицію і в 30–45 років, а в наступні роки його важливість стає дедалі меншою, проте залишається однією з провідних. Більше прагнення до матеріального благополуччя на перших двох етапах дорослості пов'язане, імовірно, з розвитком почуття власної значущості та підвищеної самооцінки. На графіку видно, що дорослій людині також важливо зберегти власну індивідуальність. Високе значення цієї цінності в період середньої та пізньої дорослості, менший показник спостерігається в 55–60 років. Це можна пов'язати з тим, що в ранньому дорослому віці людина починає вести самостійне життя, прагне зберегти неповторність своєї особистості, проте несформованість поглядів і переконань, відсутність матеріальної стабільності робить її дещо залежною від інших людей. Після досягнення повної самостійності в середньому та пізньому дорослому віці збереження власної індивідуальності є необхідною цінністю для людини. А зниження цієї цінності до 55–60 років пов'язане, можливо, з усвідомленим прагненням людини до залежності, причетності до оточення. Вагоме значення мають активні соціальні контакти. З періоду ранньої дорослості важливість цієї цінності зростає до 30–45 років, а на наступних етапах відбувається її зниження. У перші періоди дорослого віку людині важливо розширити коло соці-

альних зв'язків, а в наступні етапи вона стає більш вибірковою у спілкуванні, задовольняється сформованим колом спілкування. Розвиток себе займає приблизно середню позицію з-поміж усіх цінностей. Вищого значення він набуває в ранньому дорослому віці, що свідчить про те, що людина не ставить поріг для своїх можливостей, поки має високий потенціал, їй важливо пізнати й розвинути себе. Надалі ця цінність втрачає своє значення, з роками людина дедалі більше дотримується усталених норм і цінностей, набуває консерватизму. Схожу тенденцію має цінність власного престижу. У період ранньої дорослості високим є прагнення людини до визнання, поваги, схвалення з боку інших, а з віком людина, домігшись певного соціального становища, менше замислюється над своїм престижем. Прагнення людини до досягнення конкретних і відчутних результатів є вищим у періоди ранньої та середньої дорослості. У цьому віці людина ретельно планує своє життя, ставить конкретні цілі на кожен його етап і вважає, що головне – домогтися цих цілей. Цінність досягнення в наступні періоди дорослого віку знижується. Людина проявляє безсилля у прагненні досягти далекої перспективної мети.

Тепер визначимо вплив фактору віку на значимість усіх життєвих сфер для людини. Сформулюємо статистичні гіпотези:

H0 – відмінності у значущості життєвих сфер між віковими групами не є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

H1 – відмінності у значущості життєвих сфер між віковими групами є більш вираженими, ніж випадкові відмінності всередині групи.

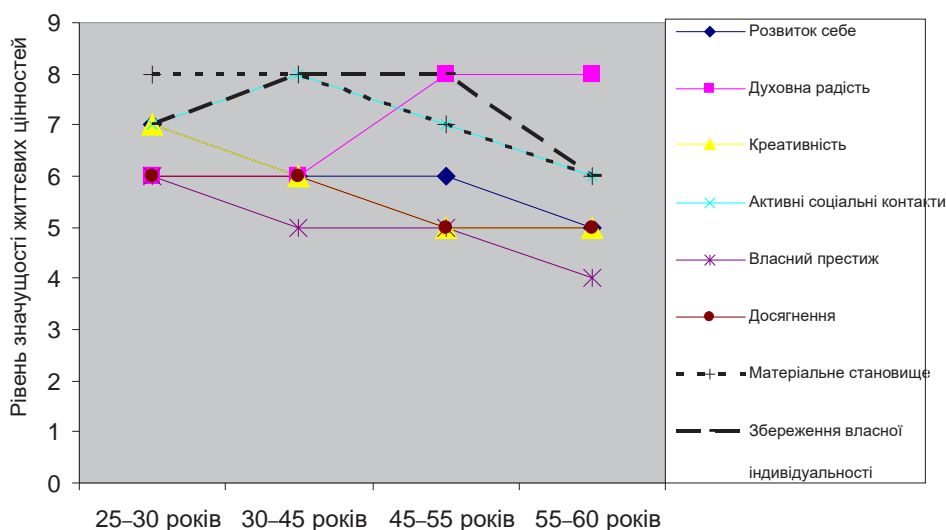

Рис. 2. Цінності, що мають життєву важливість для людини в різні вікові періоди

Отримані дані представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Первинні дані за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина)

№ випробуваного	25–30 років	30–45 років	45–55 років	55–60 років
1	28	39	35	28
2	31	38	34	30
3	23	42	36	33
4	32	37	37	34
5	30	40	35	24
6	24	38	42	31
7	24	38	36	37
8	29	36	29	26
9	27	44	42	30
10	29	38	30	31
11	26	39	38	32
12	31	41	35	27
13	28	39	28	31
14	25	40	39	28
15	29	29	36	24
16	30	42	34	27
17	28	34	37	29
18	34	28	40	26
19	25	41	39	40
20	27	37	38	32
Σ	560	760	720	600
хср	28	38	36	30
Σ	56	76	72	60
хср	2,8	3,8	3,6	3
Σxi	264			

Унаслідок проведення схожого математичного аналізу виявлено:

$F_{emp}(32,36) > F_{кр}(4,04 \leq 0,01) \rightarrow H_0$ відкидається, H_1 приймається.

Відмінності у значущості життєвих сфер між віковими групами є більш вираженими,

ніж випадкові відмінності всередині групи. Таким чином, значимість життєвих сфер багато в чому визначає вік.

Рівень значущості життєвих сфер для людини в той чи інший період дорослого життя можна простежити на графіку (див. рис. 3).

З графіка видно, що мінімальний рівень значущості життєвих сфер припадає на період ранньої дорослості, а найбільш значущі вони в період середньої дорослості. Досягаючи максимального значення в цьому віці, рівень важливості життєвих сфер із роками знижується.

Розглянемо, які конкретно життєві сфери діяльності вважає кращими людина в тому чи іншому періоді дорослості. У таблиці 4 наведені відповідні результати.

Таблиця 4

Розподіл даних за методикою «Морфологічний тест життєвих цінностей» (В.Ф. Сопів, Л.В. Карпушина) у різних вікових групах

Життєві сфери	25–30 років	30–45 років	45–55 років	55–60 років
Сфера професійного життя	8	7	6	4
Сфера навчання й освіти	6	5	4	3
Сфера сімейного життя	2	8	8	7
Сфера суспільного життя	6	7	8	6
Сфера захоплення	7	5	5	5
Сфера фізичної активності	7	6	5	5

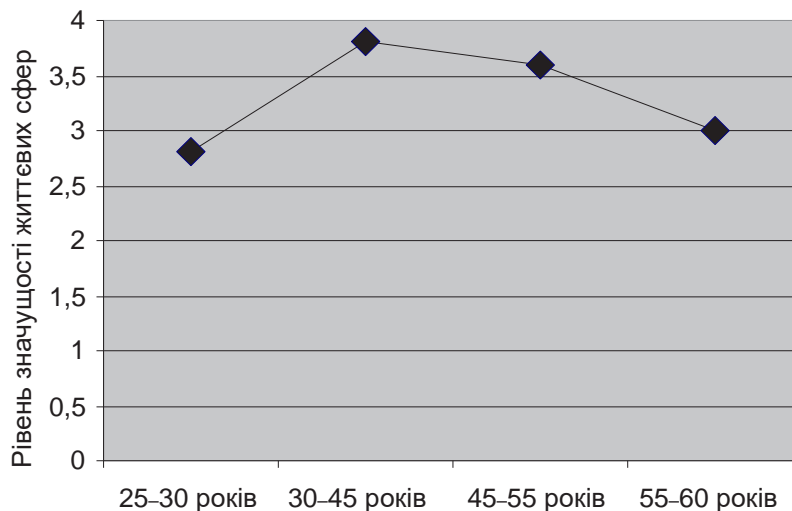

Рис. 3. Рівень значущості життєвих сфер людини в різні періоди життя

Дані таблиці перенесемо на графік та простежимо динаміку життєвих сфер у періоді дорослості (див. рис. 4).

Унаслідок аналізу динаміки життєвих сфер можна зазначити, що в ранньому періоді дорослості важливі професійна сфера, сфера захоплення, сфера фізичної активності та сфера навчання й освіти. Усі перелічені сфери з віком стають менш значущими. Так, сфера професійного життя та сфера навчання мають пряму тенденцію до спаду, хоча професійне життя залишається важливим у періодах середньої та пізньої дорослості. З періоду ранньої до періоду пізньої дорослості людина вважає, що професійна діяльність є головним змістом життя. Сфера фізичної активності особливо важлива в ранній період дорослості. Людині в цьому віці фізична культура необхідна для гармонізації життя, вона вважає, що краса та зовнішня привабливість пов'язані зі здоровим способом життя, спортом. А низька значимість цієї сфери в інших періодах життя пов'язана з віковими змінами, більшою пасивністю. Надзвичайно важливою є сфера захоплення для людини в ранньому дорослому віці, до 30–45 років її важливість знижується та в наступні роки зберігає такий ж ступінь значущості. У ранні роки дорослості людина присвячує своєму захопленню більше вільного часу, ніж у наступні, хоча протягом усього періоду дорослості людина вважає, що без захоплення життя багато в чому є неповноцінним. Тенденція до зростання демонструють сфера суспільного та сфера сімейного життя. Менше значення в 25–30 років надається сфері сімейного життя, а до 30–45 років значення цієї сфери різко зростає та має тут максимальний показник. Із цього віку для людини високу значимість має все те, що пов'язано із життям її

сім'ї. Надзвичайно важливими для людини є проблеми життя суспільства в період пізньої дорослості. Людина в цей період широко залучається до громадсько-політичного життя.

Висновки

Отже, вік багато в чому визначає значимість життєвих цінностей, життєвих сфер для людини, рівень реалізації ціннісних орієнтацій, рівень мотивації та рівень самоактуалізації особистості дорослої людини. Життєві перспективи під час переходу з однієї вікової групи дорослості в іншу змінюються.

У ранньому дорослому віці смислоутворення пов'язане насамперед із матеріальним становищем, а потім із розвитком своєї особистості, креативністю та власним престижем. Перспективи пов'язуються з професійною сферою, сферою захоплення, сферою фізичної активності та сферою навчання й освіти. Керуючись переважно мотивами ділової спрямованості, людина в цьому віці здебільшого реалізує цінності любові та пошуку насолоди від прекрасного, матеріальні цінності, цінності пізнання нового, відпочинку, приємного проведення часу. Особистість прагне до розвитку, рівень самоактуалізації в цей період зростає.

Смислоутворення в період середньої дорослості пов'язане з матеріальним добробутом, збереженням власної індивідуальності, активними соціальними контактами. Важливими є сфера сімейного, професійного та суспільного життя. Реалізація цінностей у цьому віці досягає максимуму. Насамперед реалізуються цінності матеріального добробуту, спілкування, здоров'я, любові, відпочинку, соціальної активності. При цьому людина переважно керується мотивами ділової спрямованості. Особистість у цей період життя досягає піку самоактуалізації.

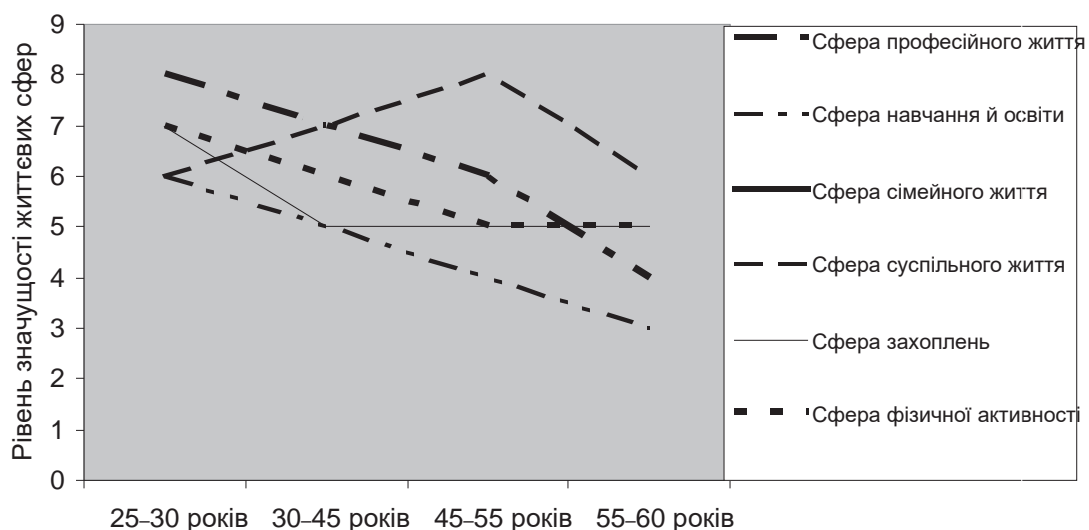

Рис. 4. Динаміка життєвих сфер людини в період дорослості

Важливість матеріального становища в картині смислоутворення особистості в період пізньої дорослості стає дедалі меншою, проте залишається однією з провідних. Смислоутворення пов'язане здебільшого з духовною задоволеністю та збереженням власної індивідуальності. Найбільш перспективними для людини є сфери сімейного й суспільного життя, а найменш – професійна сфера. Більшою мірою людина реалізує себе в соціальному статусі, управлінні людьми, завойовує визнання й повагу людей, впливає на оточуючих. Цінності матеріального добробуту та спілкування їй також добре вдається здійснювати. При цьому людина однаковою мірою керується мотивами побутової та ділової спрямованості. Цей вік є менш продуктив-

ним у плані перспективності життя порівняно з періодом середньої дорослості.

Перехідний період між віковими стадіями, який людина неминуче переживає в кінці певної фази розвитку, або вікові кризи, що є природними етапами розвитку, є нормативними, оскільки вони супроводжують людину впродовж усього життя та не пов'язані з несподіваними подіями. Однак це не зменшує негативний вплив перехідного етапу на життя людини та не відмінняє необхідність вивчати й аналізувати можливості психологічної допомоги.

Перспективою подальших досліджень є розроблення психологічного супроводу особистості в аспекті смислоутворення в перехідний період з урахуванням діяльності людини, що сприятиме розвитку компонентів життєздатності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Возрастная психология: личность от молодости до старости : учебное пособие / М.В. Гамезо, В.С. Герасимова, Г.Г. Горелова, Л.М. Орлова. Москва : Ноосфера, 1999. 272 с.
2. Иванова Е.О. Смыслообразование как основа личностных универсальных учебных действий. *Отечественная и зарубежная педагогика*. 2012. № 5(8). С. 113–124.
3. Колмакова Л.А. Особенности мировоззрения, жизнестойкости и выраженности травматического стресса у лиц, переживших различные по степени экстремальности ситуации. *Труды академии управления МВД России*. 2009. № 4. С. 82–86.
4. Мадди С.Р. Смыслообразование в процессе принятия решений. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26. № 6. С. 87–101.
5. Наливайко Т.В. Исследование жизнестойкости и ее связей со свойствами личности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Челябинск, 2006. 175 с.
6. Фомина А.Н. Жизнестойкость личности : монография. Москва : МПГУ ; Прометей, 2012. 152 с.
7. Tanner J.L., Arnett J.J. The emergence of “emerging adulthood”: the new life stage between adolescence and young adulthood. *Handbook of youth and young adulthood: new perspectives and agendas* / A. Furlong (ed.). London : Routledge, 2009. P. 39–45.
8. Warr P. Age and work behaviour: physical attributes, cognitive abilities, knowledge, personality traits and motives. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*. 2001. Vol. 16. P. 1–36.
9. Warr P., Hoare S. Personality, Gender, Age and Logical Overlap. *International Journal of Selection and Assessment*. 2002. Vol. 10. № 4. P. 279–291.

REFERENCES:

1. Gamezo, M.V. et al. (1999). *Vozrastnaya psikhologiya: lichnost' ot molodosti do starosti: uchebnoe posobie* [Developmental psychology: personality from youth to old age: tutorial]. Moscow: Noosfera [in Russian].
2. Ivanova, E.O. (2012). *Smysloobrazovanie kak osnova lichnostnykh universal'nykh uchebnykh deystviy* [Meaning formation as the basis of personal universal educational actions]. *Otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika*, no. 5(8), pp. 113–124 [in Russian].
3. Kolmakova, L.A. (2009). *Osobennosti mirovozzreniya, zhiznестойкости i vyrazhennosti travmaticheskogo stressa u lits, perezhivshikh razlichnye po stepeni ekstremal'nosti situatsii* [Features of the worldview, resilience and severity of traumatic stress in persons who have experienced situations of different degrees of extremeness]. *Trudy akademii upravleniya MVD Rossii*, no. 4, pp. 82–86 [in Russian].
4. Maddi, S.R. (2005). *Smysloobrazovanie v protsesse prinyatiya resheniy* [Formation of meaning in the decision-making process]. *Psikhologicheskii zhurnal*, vol. 26, no. 6, pp. 87–101 [in Russian].
5. Nalivayko, T.V. (2006). *Issledovanie zhiznестойкости i ee svyazey so svoystvami lichnosti* [Research on resilience and its relationship to personality traits]. *Candidate's thesis*. Chelyabinsk [in Russian].
6. Fominova, A.N. (2012). *Zhiznестойkost' lichnosti: monografiya* [Resilience of the individual: monograph]. Moscow: MPGU; Prometey [in Russian].
7. Tanner, J.L., Arnett, J.J. (2009). The emergence of “emerging adulthood”: the new life stage between adolescence and young adulthood. *Handbook of youth and young adulthood: new perspectives and agendas* / A. Furlong (ed.). London: Routledge, pp. 39–45 [in English].
8. Warr, P. (2001). Age and work behaviour: physical attributes, cognitive abilities, knowledge, personality traits and motives. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, vol. 16, pp. 1–36 [in English].
9. Warr, P., Hoare, S. (2002). Personality, Gender, Age and Logical Overlap. *International Journal of Selection and Assessment*, vol. 10, no. 4, pp. 279–291 [in English].